
Retrets de Josep Baborés a Barcelona pel seu conformisme en la Guerra del Francès

Àlvar Maduell

Barcelona Quaderns d'Història, 12 (2005)

Josep Baborés i Homs (1758-1822), rector de la parròquia de Gualba, actiu guerriller i lluitador irreductible contra Napoleó, va ser alhora un notable escriptor en català durant l'anomenat període de la decadència de la nostra llengua.¹

Escrit en versos de diverses mides, va compondre un llarg poema, inèdit fins ara i publicat sencer no fa gaire,² que, al marge de justificar ideològicament la lluita de resistència i d'animar a participar-hi, constitueix una crònica versificada, i en alguns moments periodística, dels principals episodis bèl·lics de l'anomenada Guerra del Francès, contemplats des de la perspectiva estratègica del seu observatori muntanyenc de Gualba.

Tenia molt clar que era injusta la invasió del país per part de les tropes napoleòniques, i davant d'aquesta imposició vexatòria considerava que tots els ciutadans conscients s'havien d'aixecar, tothom s'havia de mobilitzar, reaccionar i batallar en defensa de la pàtria, fins i tot en nom d'un imperatiu moral.³ I si potser algú no era apte o capaç de lluitar de manera directa, empu-

1. Els trets coneguts de la seva biografia figuren en las pàgines prèvies a la reedició del seu catecisme en vers, l'obra més significativa que va publicar en vida. Cf. Àlvar MADUELL, *El 'catecisme en vers' (1819) de Josep Baborés, guerriller i rector de Gualba*, Barcelona, 1976, pàg. 19-69.
2. Josep BABORÉS I HOMS, *La Guerra del Francès a Gualba. Poema d'aversió i lluites contra Napoleó, una quinzena d'anys anterior a l'inici de la 'Renaixença'*, Teià, 2002 (edició a cura d'Àlvar Maduell). Hi ha una nova edició del poema, amb idèntic títol, publicada a Lleida el 2003, posterior a la redacció de la present comunicació. Per això, en les ulteriors cites al poema, la paginació correspon a la primera edició de Teià.
3. «Teològicament o cristianament, la lluita armada és justificada per l'obligatorietat de respectar el quart manament.[...] Qui no defensa la pàtria en moments de dificultat, podent-ho fer, ofèn Déu. [...] els mateixos infidels mostren aquesta exigència als cristians. Semblant bel·licisme resulta ser, però, estrictament defensiu; no ofensiu.» La base de teologia, potser elemental, posada en vers dins el seu catecisme, sona així: «Amb la pàtria, lo mateix: / Quan l'enemic l'affligeix / o tinga necessitat, / has de tenir pietat; / que tots devem defensar-la / sens jamai abandonar-la. / Qui pot i no la defensa / ell a Déu fa gran ofensa» (MADUELL, *El 'catecisme en vers'...*, pàg. 53).

nyant les armes i arriscant físicament la pròpia vida, almenys sí que tothom havia de contribuir moralment o econòmicament al sosteniment de la campanya. I afirmava encara que, davant un perill públic tan greu com l'agressió francesa, aquesta exigència de col·laboració hauria d'arribar fins al punt de confiscar els béns d'aquells rics o hisendats que adoptessin una actitud no activa, sinó passiva, en la necessària mobilització armada de defensa (pàg. 169-170, versos 89-94):

Tots los rics i poderosos
que fugen de l'enemic,
que no s'hi fan amb persones
guardant son diner inic,
sien confiscats sos béns
per als pobres mantenir.⁴

Convençut de la seva raó, i davant el fet consumat de l'ocupació francesa, Baborés recrimina a la ciutat de Barcelona –entesa com si fos un bloc cívic unitari i disciplinat, sense divergències ni esclatxes– el fet d'haver-se mostrat almenys tènua o contemporitzadora, si no ja obertament col·laboracionista, amb els invasors. Si els particulars tenien l'obligació de lluitar contra l'enemic, amb molt més motiu havia de reaccionar amb contundència i sentit de responsabilitat la capital dels catalans. Barcelona és capital i li corresponia ser capdavantera. Si ella pren la iniciativa i s'aixeca, tots els pobles seguiran. Si ella no reacciona, tolera que la dominin i es manté passiva, incompleix el seu deure, abdica del paper que li pertoca.

Baborés es mostra sever i rigorós contra la resignació, la passivitat o el conformisme que adopta Barcelona, perquè considera que és una actitud còmoda, agavatzada, profrancesa, antipatriòtica. ¿És que no havia pogut reaccionar o bé s'havia venut i deixat dominar, sense cap intent decidit de resposta? Per quina raó de fons? Descontent o decebut en les seves expectatives sobre la capital catalana, des de la distància del seu món rural Baborés blasma i critica amb duresa la Barcelona urbana.

Cal destacar que l'opinió o el judici de Baborés no són elaborats a posteriori, com a reacció després de conegudes les conseqüències dels esdeveniments, amb una distanciada o suficient perspectiva de temps, sinó que ell, testimoni directe i contemporani dels fets, els interpreta i valora sobre la marxa, i hi reacciona quasi al mateix moment de produir-se.

4. «Una altra constant de Baborés és la crítica implacable contra els que no lluitaven ni subvencionaven la lluita... S'irrita contra ells perquè ni combatién personalment ni contribuïen o col·laboraven a la guerra amb els seus béns. – En aquesta invectiva contra els rics i benestants arriba fins al punt de reclamar que els siguin confiscats els béns [...] a benefici de la lluita per defensar la llibertat de la terra» (Àlvar MADUELL, «Pròleg», dins Josep BABORÉS, *La Guerra...*, pàg. 9-10).

Capital de Catalunya

Al llarg del seu poema-crònica, Baborés esmenta una gran quantitat d'indrets i de localitats catalanes que són seu o marc d'algun esdeveniment narrat, però a Barcelona li atorga un relleu destacat. Després de considerar-la ciutat important o famosa, tractant-la de la «capital tan celebrada» (pàg. 68, vers 72) i qualificant-la també de «la gran capital» (pàg. 247, vers 216), és significatiu que en aquella època la consideri també explícitament «cap de Catalunya» (pàg. 72, versos 7-9):

Comptàvem cinc de juny quan la Catalunya
totes les armes de son valor empunya
i, per trobar-se pres lo cap, Barcelona
[...].

Segons ell, Barcelona no és sols la ciutat on viuen els barcelonins, la residència pròpia dels habitants d'aquella població, sinó que és també, d'alguna manera, patrimoni col·lectiu dels catalans. Amb un sentiment d'espontània pertinença, el Baborés català –ahora declaradament espanyol i monàrquic–, expressa que la Barcelona dominada és cosa pròpia, metròpoli dels catalans; no sols dels barcelonins (pàg. 90, versos 127-128):

A nosaltres, catalans,
nos tenen a Barcelona.

El *nos* de l'anterior vers té ressò i clara confirmació en un altre pronom en primera persona del plural, l'*ens* del següent, en aquest cas relatiu a la traïció sobre Barcelona: «Ezpeleta, que ens ha ben venut» (pàg. 59, vers 510).

L'estreta relació que estableix entre Barcelona i Catalunya, considerar Barcelona la capital catalana és, per part de Baborés, una afirmació potser no contundent però expressa de catalanitat. En un altre context, indiscutit el fet de l'agressió a la monarquia espanyola, sense circumloquis dictamina que l'enemic napoleònic, «esta fiera superba», venia «des de luego a Catalunya subjugar» (pàg. 103, versos 219-220).

Ciutat ocupada i vençuda

Aquesta Barcelona capital catalana va ser, segons Baborés, envaïda pels francesos amb traïdoria i durant uns quants anys va estar sotmesa al penós jou, al domini «imperial» de Napoleó (pàg. 195). Atribueix la responsabilitat última d'aquesta ocupació al llavors capità general de Catalunya, José de Ezpeleta. Baborés el considera «traïdor» (pàg. 112, vers 163), no sols per no haver-se oposat a l'entrada dels francesos, que això sol ja seria una galdosa manca de clarividència, sinó per haver venut –«ens ha ben venut» (pàg. 59, vers 510)–, per haver fet entrega de la ciutat a l'enemic.⁵ Baborés no oblida ni li perdona aquest error i

5. «per qui, de la ciutat, la entrega fou feta» (BABORÉS, *La Guerra...*, pàg. 112, versos 163-4). Cf. pàg. 250 i 408.

considera que aquesta inicial entrega o lliurament de la ciutat, traïció o gran fallada d'Ezpeleta, va ser «causa fatal de moltes desgràcies» posteriors (pàg. 46).

L'actitud contemporitzadora, prudent o simplement poruga d'Ezpeleta envers els francesos, que en lloc d'incitar a la lluita recomanava «quietud, quietud» (pàg. 59, vers 509), no va ser un cas únic ni es va limitar a Barcelona. Baborés la troba repetida, per exemple, al poble de Campins, en la persona del seu rector, Joan Cervós, que tampoc no es va voler comprometre ni invitar a l'acció de resistència, i va optar per demanar temps i calma. Deixar fer i ja veurem què passa (pàg. 143, versos 16-19):

Sereu vós com Ezpeleta,
que Barcelona quieta
se mantingués i ben fina
proposa'ls, per sa ruïna...

Una actitud similar a la de Barcelona, però amb diferències, Baborés la denuncia en el cas de poblacions com Reus i Arenys, que es mantenen passives, sense reaccionar, davant els invasors francesos, sense tampoc atacar les forces de l'enemic (pàg. 117, versos 95-98):

No façam com alguns pobles,
los d'Arenys i los de Reus,
que els reben sense tirar-los,
com si fossen ja dels seus.

Barcelona infectada o ambigua

Davant el simplisme de considerar que Barcelona era una ciutat que, contra la seva voluntat, havia estat ocupada militarment per una força exterior –hipòtesi que potser Baborés hauria desitjat que coincidís amb la realitat–, ell no deixa de reconèixer i lamentar que determinats barcelonins compartien, en la seva manera de pensar i els seus costums, els corrents ultrapirinencs.

La qüestió és determinar en quina mesura Barcelona s'havia de considerar ciutat injustament ocupada i vençuda, o bé admetre que s'havia deixat envair de gust i de bon grat, com una forma d'aconseguir alliberar-se d'una ideologia carca, potser tipa també del domini polític castellà. Dit d'una altra manera, aclarir si la pacífica entrada dels francesos a la ciutat de Barcelona havia estat opció personal, badada exclusiva d'Ezpeleta, o bé responia a una actitud més general, compartida per un sector prou ampli dels barcelonins.

En qualsevol cas, Baborés constata que una part dels ciutadans de Barcelona havien traït la seva tradicional manera de ser, que potser secretament alguns desitjaven ser francesos, i que uns quants fins es gloriaven d'haver canviat de dependència política.⁶ Almenys per fora s'havien afrancesat, i això es notava

6. Sense referir-se obertament als barcelonins, però també sense excloure-ho, Baborés parla dels qui es vanagloriaven de ser súbdits francesos: «fins de ser-los súbdits / vanagloriau» (Baborés, *La Guerra...*, pàg. 327, versos 79-80).

amb la simple observació, per exemple, de la seva manera de vestir (pàg. 76, versos 105-106):

Foren traïdors, los demés afrancesats,
com se veu amb los vestits agavatxats.

Però no solament havien entrat la moda, les idees i els costums francesos, sinó que en aquell moment ja hi havia a la ciutat, organitzats públicament, grups o organismes amb l'objectiu marcat de promocionar el nou estil i difondre la nova ideologia (pàg. 263, versos 65-66):

Barcelona ja públicament tenia
ses juntes o clubs de francmaçoneria.⁷

Com a exponent dels resistents, sí que hi havia hagut, per exemple, el cèlebre complot de l'Ascensió, amb l'assassinat de cinc patriotes⁸ i altres greus represàlies per part dels francesos, que van empènyer Baborés a exclamar «Ah, lo que Barcelona me representa!» (pàg. 120, vers 35), expansió de significat una mica enigmàtic.

Però, d'una altra banda, el mateix Baborés no ignora que circulava el rumor d'un pacte estipulat, segons el qual estava decidit que Catalunya fos de França i no d'Espanya. Rumor d'un acord entre França i Espanya, en virtut del qual s'establiria que Catalunya passaria a estar sota domini francès. Si aquesta hipòtesi tenia una mínima versemblança, resultava evident que ja no tenia gaire sentit o gens insistir en la resistència armada (pàg. 166, versos 55-58):

S'esbandeix lo rumor i corre la veu
que entre Espanya i França contracte se féu,
amb què Catalunya queda del francès;
que resistir nosaltres és per demés.

A alguns, la perspectiva de canviar d'amo polític els devia semblar prou bé, sobretot els descontents o perjudicats pels maltractaments continus rebuts dels monarques i altres governants de Madrid, a partir dels fets del 1714, pensant que podrien refer-se o rescabalar-se'n.

En aquest context, sigui de canvi polític, sigui de substitució ambiental d'idees antiquades per idees innovadores, és normal que alguns consideressin que lluitar i resistir, a part d'inútil i sobrer, «per demés», era passat de moda, retrògrad i obtús. Si mentalment s'havia abdicat, insistir encara en la lluita armada contra els francesos ja no tenia sentit (pàg. 260, versos 29-30):

Que ja tots érem gavatxos,
que tirar-los és de matxos.

7. I: «per tot lo món [...] més de vint mil clubs, se diu, n'hi ha» (BABORÉS, *La Guerra...*, pàg. 18, versos 29-30).

8. Joaquim Pou, Joan Gallifa, Salvador Aulet, Joan Massana i Josep Navarro, el maig de 1809, «per afecte a la pàtria, estos generosos / foren sentenciats com a revoltosos» (BABORÉS, *La Guerra...*, pàg. 120).

Barcelona defrauda

La traïció d'Espeleta transformà Barcelona en una ciutat ocupada i vençuda. Sotmesa als moderns invasors, fins podria semblar que acceptava de gust la traïció, com si hi tinguéssim una secreta predisposició.

Capital d'un país antic, Barcelona també tenia en aquest context responsabilitats especials i li corresponia reaccionar, prendre iniciatives de resistència. Curiosament els barcelonins, en lloc de respondre amb coratge i energia, aquesta vegada no es van aixecar ni van reaccionar, com si els faltés esperit o il·lusió, des de la perspectiva de Baborés. O potser és que, des de la perspectiva d'altres, aspiraven a una cosa millor del que tenien, i l'arribada del nou règim ja els semblava bé (pàg. 76, versos 103-104):

Grans monos, pués mai volgueren levantar-se
ni tingueren esperit per desfogar-se.

Sorpès per aquesta inesperada manca de motivació, Baborés apel·la a l'orgull dels barcelonins i elogia per contrast el comportament modèlic que tradicionalment havia tingut Barcelona, en particular el segle anterior, sens dubte en clara al·lusió a la resistència al setge de 1714.

Retreu a l'actual Barcelona vençuda que ara, en lloc de reaccionar amb l'energia i l'heroisme de llavors, es resigni, es conformi i es deixi dominar. No entén que, havent actuat llavors amb heroïtat i valentia, ara es mostri una ciutat tan apagada i acomodaticia i no s'aixequi.

Potser oblida que el segle XVIII Barcelona lluitava per no quedar sotmesa a un rei castellà, i que ara, després de l'experiència de viure subjecta a la monarquia borbònica, a molts no els semblava de tot malament —«Vosaltres volíau / tots ésser francesos» (BABORÉS, *La Guerra...*, pàg. 328, versos 113-114)— canviar de jou o d'estil, i fins potser imaginaven que seria un alliberament passar a dependre del nou i modern imperi francès (pàg. 68, versos 71-82):

En què penses Barcelona,
capital tan celebrada?
Recorda't de lo que feies
en la centúria passada:
Éreu tots contra gavatxos
invencibles capitans.

* * *

Que s'hauria adulterat
vostra noble valentia?
Que seríau godoystes
autors de la traïdoria?
T'hauries tornat tirana
habitant entre tirans?

Si la hipòtesi d'un acord per traspasar Catalunya de domini espanyol a domini francès tenia una mínima versemblança, resulta evident que ja no tenia cap sentit insistir, i ni tan sols pensar, en la resistència armada.

Iniciativa i exemplaritat

Però hi havia també l'aspecte de l'exemplaritat i el lideratge. Si Barcelona, com a capital, es mobilitza, les poblacions més petites es mobilitzaran. Si ella es pronuncia i actua, els pobles catalans li aniran al darrere. Si ella, en canvi, es queda quieta i aturada, es farà poc o no res.

Barcelona havia de donar mostres d'exemplaritat i iniciativa. Baborés, ingenu o simplista, li reclama el lideratge efectiu. Si ella es mou i comença, els pobles petits seguiran (pàg. 68, versos 83-84):

Sols te mogues, Barcelona,
tots los pobles seguirem.

Barcelona no es mou, però sense ella sí que reaccionen els pobles de comarques, i la irritació i l'enuig popular del món rural culminen en la batalla del Bruc (pàg. 72, versos 7-15):

Comptàvem cinc de juny quan la Catalunya
totes armes de son valor empunya
i, per trobar-se pres lo cap, Barcelona,
està muda la llengua, no lo pregona.
I ja que no pot la llengua proclamar-lo,
amb la força de son braç va a defensar-lo.
D'improvís se mou sometent general
[...].

Baborés volia iniciativa i organització, començant per la ciutat de Barcelona. Ho reclama diverses vegades. I en canvi, segons ell, tot era desorganitzat. Gràficament escriu que «ha tothom llaurat del modo que volia» (pàg. 149, vers 78), sense criteris harmonitzats ni planificació única. Baborés tenia la impressió que tothom anava a la seva; que hi havia manca d'entesa i un desacord general entre autoritats, militars i ciutadans (pàg. 149, versos 67-72):

no han volgut les Junes d'aquest Principat
anar acordes, amb puntualitat,
que se formàs tropa, tanta infanteria,
i de cavall també tanta com podia,
sinó sometents ben desorganitzats,
per tirar de lluny i tots esbarriats.

Pensava que, per alliberar-se dels francesos, no calia que haguessin fet venir tropes castellanes, perquè amb una bona organització haurien estat més que suficients les catalanes (pàg. 149, versos 87-88):

No necessitàvem tropes castellanes.
N'hauríem tingut sobrants, i ben ufanes.

Atacs a agavatxats, rics i nobles

Baborés és implacable contra els afrancesats, inclosos els barcelonins, que s'han passat a l'enemic i han traït els defensors de la pàtria. Ell tenia molt clar què s'havia de fer i creia –o volia creure– amb bona fe que tothom havia de compartir la seva postura sòlida, intransigent, inflexible.

Per això ataca sense compassió els que considerava traïdors. Traïdors a la pàtria i a l'antiga fe cristiana. Els anomena caragirats, agavatxats i, per la via directa, sense contemplacions ni una mica de cotó fluix, els desitja la mort (pàg. 310-311, versos 59-64):

Mòrien los agavatxats
infidents i grans traïdors,
espanyols caragirats
que han causat els danys majors,
fent-se del bando contrari
i traint els defensors.

Identificant a grans trets aquests agavatxats amb els rics i grans senyors –no exclosos els barcelonins–, Baborés dedica les seves onzenes cobles, que mereixen una lectura completa i atenta, a justificar llargament per què els anomena traïdors (pàg. 325-328):

Amb vosaltres parlo,
rics i grans senyors,
i encara voldreu
no us diga traïdors?

Deshonra d'Espanya
sereu sempre més
per vostre egoisme
i amor al francès.

[...]
S'és adulterada
vostra sang castissa;
amb tractes gavatxs
s'ha tornat bordissa

[...]
Com gavatxs vestíau
donant bona mostra
de lo que volia
la voluntat vostra

[...]
Les vostres paraules

de desconfiança
eren a favor
sempre de la França
dient temeraris
als bons defensors.
[...]
Contribució
alegres pagau;
fins de ser-los súbdits
vanagloriau,
i de ses notícies
quan són vencedors.
[...]
Vosaltres volíau
tots esser francesos.
[...].

Els membres considerats de més categoria, entre els rics i grans senyors, van ser, segons Baborés, els pitjors (pàg. 84, versos 135-136):

De tot estat, los majors, grandes i rics
foren com a francmaçons los més inics.

També entre els anomenats «grans senyors» hi havia, naturalment, els nobles. D'ells diu Baborés que anteriorment havien lluitat per defensar el poble. Ara, en canvi, ni ajuden ni protegeixen la gent (pàg. 107, versos 45-48):

Un ni solament dels nobles hi ha hagut
a Catalunya, en les armes resolut
per sostenir la pobra gent i animar-la,
com era just, com a jefe defensar-la.

Havien aconseguit els seus títols nobiliaris en la lluita, però ara s'havien relaxat i havien oblidat la seva obligació (pàg. 107, versos 53-56):

Però temps ha que s'havien pervertit,
lo luxu dominava son esperit
i degenerat havia sa noblesa
en jocs, balls, convits, tertúlies i torpesa.

Desenganyat dels nobles i dels rics –«encara que tinguessen diners de sobres» (pàg. 153, vers 180)–, Baborés posa tota la seva esperança i la seva confiança en la gent senzilla i pobra. I no dubta a fer-ne l'elogi, encara que a vegades lamenti que els mateixos pobres s'han deixat portar a seguir l'exemple dels rics i potents (pàg. 170, versos 95-100):

Després de Déu, amb vosaltres,
gent del camp i menestrals,

encara que siau pobres
i no tingau grans cabals,
en esta empresa confio
que vos sabreu ben lluir.

Una mica a l'engròs, la simplificada contraposició pobres-rics, bons-dolents, podria respondre, també en la perspectiva de Baborés, a una contraposició rurals-urbans.

Quasi com un axioma apodíctic, Baborés conclou que qui ha salvat i defensat Espanya ha estat la gent senzilla i potser ningú més (pàg. 84, versos 133-134):

La gent senzilla, tota de baixa esfera,
és la que nos defensa l'Espanya entera.

Apèndix eclesiàstic

La invasió militar francesa va tenir també, com és lògic, la seva repercussió en el món eclesiàstic. Pel risc evident o per esverament, durant la guerra fugen de la seva seu tots els bisbes de Catalunya, excepte el de Vic. Baborés aprofita l'avinentesa per lamentar o censurar la fugida del seu bisbe, el de Barcelona. Acovardits o desorientats, els prelats diocesans ni es pronunciaven (pàg. 245, versos 157-160):

Los prelats eclesiàstics no parlaven,
covards o com que perduts se judicaven.
Lo de Vic, venint francesos, no fugia.
Ara, en Catalunya, d'altre no n'hi havia.

En plena desorganització, els bisbats no funcionaven; ni es nomenaven rectors, ni estaven a disposició dels fidels determinats sacraments (pàg. 245, versos 163-166):

Ni per los sants olis teníem recurs,
[...]
Moltes rectories i curats vacaven,
ja tres anys corrien que no es presentaven.

El bisbe de Barcelona, Pau de Sitjar, per evitar com altres prelats la mort o la persecució, fugí de la diòcesi i es refugia a Mallorca. Amb ironia, Baborés crítica l'abandonament de responsabilitats que això significava. Si el pastor fugí, què passarà amb les ovelles? (pàg. 102-103, versos 201-204):

Nostre bisbe, vent la cosa com anava,
fugí a Eivissa, i a Mallorca demorava.
Quan lo pastor fugí, què serà de l'ovella?
Quant de témer que lo llop no es méngia a ella.

Però Baborés també sap elogiar els bisbes desplaçats, el de Barcelona entre ells, quan es decideixen a parlar i finalment informen o opinen escrivint un llibre (pàg. 374, versos 209-214):

Los bisbes, entre altres lo de Barcelona,
per haver escrit un llibre, cosa bona,
descobrint los escrits i fets criminals
dels filòsops del dia, dits liberals,
a sos impulsos, desterrats de Mallorca,
se veren com si fossen la gent més xorca.

Conclusió

És evident que Barcelona com a ciutat i bloc no reacciona contra Napoleó amb aquella decisió i aquell convenciment amb què havia lluitat el 1714. Baborés, idealitzant la seva visió ancorada en el passat, imagina que ara la ciutat hauria d'haver actuat de la mateixa manera que llavors. El seu paradigma de referència és l'acció guerrillera de la gent de la seva parròquia i està convençut que si tot Catalunya, Barcelona inclosa, hagués actuat com Gualba, el país s'hauria totalment alliberat de gavatxos (pàg. 381, versos 415-416):

I si tot Catalunya hagués fet així,
temps ha que no tindríem gavatxs ací.

No va ser d'aquesta manera. Els pobles i les comarques van suplir. Barcelona havia perdut l'idealisme o el patriotisme de segles anteriors, estava descontenta o escarmentada del tracte rebut des de la central monarquia hispànica, i a alguns barcelonins o a molts potser ja no els semblava tan malament passar a ser governats des de França.